

Högskolan Dalarna
Samhällskunskap D

Frihetsbegreppets utveckling i Folkpartiets program

1967-1997

Samhällskunskap D

Uppsats 10p

Författare: Max Johansson

Handledare: Lars Båtefalk

Datum för ventilerings: 2006-06-09

Abstract

Denna uppsats studerar utvecklingen av begreppet frihet i Folkpartiets partiprogram mellan 1967-1997. Undersökningen tar hänsyn till partiprogram och program om näringslivspolitik samt utbildningspolitik. Det olika sammanhang som frihet presenteras i relateras till tre typer av frihet och idealtyper om socialliberal och nyliberal frihet.

Förändringen av synen på frihet går till en viss del från en frihetssyn där alla skall ha möjlighet att förverkliga sin egen potential till en frihetssyn där Folkpartiet anser att individerna skall få spendera sina egna resurser efter eget huvud. Trenden är en övergång från en socialliberal politik till en nyliberal politik. De tendenser där detta blir tydligast är i synen på friskolorna och åsikterna om hur befolkningen bör bli beskattade och vilket syfte som beskattningen har. Igenom hela perioden håller Folkpartiet vissa värden konstanta. Folkpartiet förespråkar individens rätt mot olika organisationer och att marknadsekonomi är önskvärd men inte perfekt.

Nyckelord: Folkpartiet, 1900-tal, frihetsbegreppet, ideologi, partiprogram.

Innehållsförteckning

Abstract	2
Inledning.....	4
Syfte och frågeställningar.....	5
Avgränsningar	5
Metod och tillvägagångssätt.....	6
Idealtyper.....	8
Nyliberal frihet	9
Socialliberal frihet.....	10
Relationen mellan de tre friheterna och idealtyperna.....	12
Tidigare forskning	13
Resultat.....	18
Frihetsbegreppet i partiprogrammen	18
1972 års partiprogram	18
1982 års partiprogram	19
1997 års partiprogram	20
Folkpartiets program om näringslivspolitik	21
Folkpartiets utbildningspolitik	31
Sammanfattande diskussion	34
Frihetsbegreppet i Folkpartiets partiprogram och förändringen	34
Frihetsbegreppet i Folkpartiets näringslivsprogram och förändringen	36
Frihetsbegreppet i Folkpartiets utbildningspolitikprogram	41
Trender och tendenser i programmen.....	42
Käll- och litteratur förteckning.....	44
Litteratur förteckning	44
Källförteckning.....	44

Inledning

Samhället har förändrat mycket under de senaste årtiondena. Förändringarna har varit på flera områden både politiskt, ekonomiskt och socialt. Efterkrigstidens ekonomiska uppblomstring medgav att staten kunde kosta på sig en större offentlig sektor men även andra förändringar som kvinnornas emancipation kom att ändra hur samhället fungerade.

Längre fram i tiden börjar välfärdsstaten knaka i fogarna då den ekonomiska expansionen avstannar under 1970-talet. Oljekriserna bidrog också till att försämra de ekonomiska utsikterna. Detta fick högerkrafter i samhället att öka i styrka och förändra det politiska läget i samhället. Denna förändring finns beskrivet i Kristina Boréus *Högervågen*.¹

Mittenpartier i politiken kan se som en mätare på hur det politiska läget är i samhället och av den anledningen blir Folkpartiet ett intressant undersökningsobjekt. Mats Bäck och Tommy Möller beskriver i sin bok *Partier och organisationer* att Folkpartiet gick från att under 60-talet förespråkat endast en marknadsliberal politik till att bli mer socialliberala. De vänstervindar som blåste i debatten skall ha satt sina spår hos Folkpartiet. I början av 80-talet så blev Folkpartiets politik återigen mer marknadsinriktad. Mot slutet av 80-talet blev politiken återigen mer präglad av socialliberala tankar. Under slutet av 90-talet så avmattades Folkpartiets intresse i välfärdspolitiken och partiet profilerade sig som ett företagervänligt parti.²

Boréus nämner att vissa ord ändrar betydelse när det politiska läget i ett samhälle förändras. Ett exempel på detta kan vara hur ordet frihet används. Frihet brukar omnämnas som antingen positiv eller negativ, alltså frihet till eller ifrån någonting.³

Ett sätt att klargöra om och hur den ideologiska förändringen har skett inom Folkpartiet är att se hur användandet frihetsbegreppet har ändrats över tiden.

¹ Boréus, Kristina, *Högervåg Nyliberalismen och kampen om språket i svensk offentlig debatt 1969-1989*, Tiden, Stockholm, 1994, sid. 66.

² Bäck, M, Möller, T, *Partier och organisationer*, Nordstedts juridik, Stockholm, 2003, sid. 67-71.

³ Boréus, op. cit., sid.31-32.

Syfte och frågeställningar

Syftet med den här uppsatsen är att undersöka i vilket sammanhang som ordet frihet används i partiprogram och principprogram för Folkpartiet. För att se om och hur frihetsbegreppet förändring har påverkat den praktiska politiken så har även material om utbildningspolitik och näringspolitik använts. För att genomföra detta syfte kommer jag att använda mig av följande frågeställningar.

- I vilken sammanhang förekommer ordet frihet i Folkpartiets partiprogram och förändras detta över tid?
- I vilken sammanhang förekommer ordet frihet i Folkpartiets program om näringspolitik och förändras detta över tid?
- I vilken sammanhang förekommer ordet frihet i Folkpartiets program om utbildningspolitik och förändras detta över tid?

Avgränsningar

Undersökningen kommer att fokusera på partiprogrammen och principprogram från Folkpartiet. Tidsperioden som är aktuell för undersökningen från 1967 till 1997. Orsaken till valet av denna period är att det är då som Bäck och Möller påstår att Folkpartiet har ändrat sina åsikter från socialliberala till nyliberala.⁴ Perioden fångar upp den tidsrymd där den eftersökta förändringen tros ha ägt rum. Periodens början inleds med en allmänt vedertagen förskjutning åt vänster i politiken för att sedan under 1980-talet svänga över åt mer höger orienterade ståndpunkter i debatten.

Anledningen till att partiprogrammen och principprogrammen undersöks är att partiets officiella värderingar kommer till uttryck däri och det är dessa som är intressantast att undersöka. Genom den undersökning som jag skall genomföra blir det möjligt att se om den högervåg som Boréus beskriver påverkar andra partier än de som berörs i hennes avhandling.

Inom avsnittet för näringslivspolitik kommer också skatter att behandlas eftersom dessa två avsnitt har så pass många beröringspunkter. Näringslivet är den del av samhället som enligt liberal ekonomisk teori genererar välstånd. Skatterna kan hjälpa eller stjälpa denna välstånds utveckling och omfördelar välståndet. Avsnittet om näringslivspolitik blir relevant eftersom

⁴ Bäck, Möller, op. cit., sid. 67-71.

det rör samhällets kärna och sammankopplat med skatteavsnittet så berör det praktiska tillämpningar av principiella antaganden om individens frihet.

Utbildningspolitik har genom hela Folkpartiets historia varit en central del av deras politik. Utöver detta så blir utbildningsavsnittet intressant eftersom det i likhet med skatte- och näringslivspolitikerna berör ett område där antaganden om individens frihet måste få en praktisk tillämpning.

Det bör också noteras att begreppen frihet, jämlikhet, rättvisa och demokrati är stundtals svåra att separera från varandra. Gölstam beskriver att det har att göra med att synen på dessa begrepp har att göra med individens människosyn.⁵

Metod och tillvägagångssätt

Efter att ha valt ut relevant material till frågeställningen läses materialet igenom för att bekanta sig med det. Anledningen till detta är att uppsatsen är beroende av att det finns en kännedom om materialet eftersom en del ord har flera meningar och sammanhanget kan vara av avgörande betydelse för förståelsen av texten.

Uppsatsen kommer att analysera materialet enligt följande kodschema.

Kodschema

1. Ange källa, dvs. den politiska textens namn.
2. Notera förekomsten av följande termer:

”Frihet”

3. Notera förekomsten av fraser som indirekt uttrycker en viss frihetssyn.

Alla former av och sammansättningar med dessa ord skall noteras. Undantag när ordet förekommer i namn, exempelvis så är Socialdemokraterna inte en form av demokrati. Lika så har ord i rubriker inte räknats in i undersökningen.

Källa: Bergström, G, Boréus, K, *Textens mening och makt- metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Studentlitteratur, Lund, 2005, sid. 43-84.

⁵ Gölstam, A, *Frihet, jämlikhet, demokrati*, Almqvist & Wiksell, Uppsala 1995, sid. 16-18.

Det undersökta materialet kommer att redovisas och jämföras med de idealtyper som konstrueras utifrån en nyliberalståndpunkt och socialliberal ståndpunkt för att se om en förskjutning åt höger förekommer i materialet.

Senare i uppsatsen kommer orden att presenteras i sina sammanhang och jämföras med den nyliberala och de socialliberala tankar som finns kring frihetsbegreppet. Vanligtvis så brukar frihet delas upp i positiv och negativ frihet.

Den negativa friheten brukar beskrivas som frihet från något. Människan är fri från tvång. Exempelvis att vara fri från statens inblandning i sitt eget liv vilket kan vara att vara fri från att betala skatt. Blotta oförmågan att uppnå ett mål på grund av fattigdom räknas inte som en ofrihet.⁶ Milton Friedman och Robert Nozick är två personer som kan räknas som företrädare för denna syn på vad frihet är. Den negativa friheten finns beskriven mer utförligt nedan i avsnittet om nyliberal frihet.

Den positiva friheten brukar beskrivas som friheten att förverkliga sina egna mål. Frihet för individen är att vara ett subjekt i stället för ett objekt. Individen skall styras av medvetna syften som är individen egna.⁷ Företrädare för denna syn på vad frihet är exempelvis John Rawls och Bertil Ohlin.

Algot Gölstam använder sig av en annan metod för att se förändringen av frihet. Frihet analyseras utifrån tre former av frihet vilka är de följande. Gölstam beskriver att all frihet kan analyseras utifrån vem som är fri från vad till vad. Frihetsbegreppet blir uppdelat i tre olika sociala friheter.⁸ Gölstam beskriver också att det finns en debatt kring definitionerna av olika former av frihet. Då jag anser att Gölstam har en bättre lämpad klassifikation av frihetsbegreppet då den är mer specifik än distinktionen mellan positiv och negativ frihet så kommer den att användas i uppsatsen.

Den skyddade sfärens frihet. En individ är fri från myndighetsutövning och andra gruppers och individers tvång till att råda över sin egen person och sina personliga tillgångar. Individen

⁶ Gölstam op. cit., sid. 26.

⁷ Gölstam op. cit., sid. 26.

⁸ Gölstam op. cit., sid. 33-34.

är också fri till att forma sitt eget handlande och till att sluta överenskommelser med andra individer enskilt eller i grupp på villkor som han tillsammans med dem förhandlar sig fram till.

Självbestämmandefriheten. En individ är fri från tvång att ohörd låta beslut av vilka han är berörd fattas av andra till att med de andra av en fråga berörda delta i gemensamt beslutsfattande. Denna frihet skiljer sig från den skyddade sfärens frihet på det viset att den betonar att människan är en social varelse och att individens frihet kan stå i konflikt med andras frihet. Det finns olika tolkningar av denna frihet, om det rör sig om att individerna skall bestämma jämlikt eller om de skall bestämma i proportion om hur berörda de är av de som det skall beslutas om.

Frihet som förmåga förverkliga sina egna målsättningar eller målförverkligande kapacitet. En individ fri från av samhället påverkbara brister i samhällliga eller naturgivna förutsättningar till att forma sina livskvalitéer i enlighet med sina egna personliga målsättningar, såvida inte dessa kolliderar med andras.

Denna uppdelning av frihet som Gölstam använder sig av kommer också jag att använda mig av. Uppdelningen gör det lättare att notera en förändring i frihetsbegreppet användande och ger ett mer exakt resultat än en grov indelning i positiv och negativ frihet.

En svaghet som finns i den här metoden är att fokus ligger på vad som uttryckligen finns skrivet i texten och alla tankegångar som finns underförstådda eller av någon anledning inte direkt uttryckta i klartext kommer att undgå undersökningen.

Idealtyper

Nedan så kommer idealtyper för de olika undersökningsorden att konstrueras. Syftet med att konstruera idealtyper är att få ett verktyg för att analysera partiprogrammen. För att konstruera dessa idealtyper har både klassiker inom liberalismen använts såväl som nyare verk. I likhet med Boréus strävar jag efter att konstruera minimala definitioner av idealtyperna, det vill säga att jag söker endast efter det som kan identifiera analysobjekten. Exempelvis så räcker det med ett påstående om att frihet är frånvaro av tvång för att kunna klacificera det som ett nyliberalt påstående. Allt som inte är nödvändigt lämnas därför utanför.⁹ Ett problem med

⁹ Boréus, op. cit., sid. 68

denna typ av idealtyp konstruktion är att alla författare inte nödvändigtvis yttrar sig om området ifråga.

Nyliberal frihet

Boréus beskriver det nyliberala frihetsbegreppet som negativt, negativt har i den här betydelsen att något är frånvarande snarare än dåligt. Friheten är frånvaro av tvång.¹⁰

John Locke kan betecknas som en av de första företrädarna för det negativa frihetsbegreppet. I *Andra avhandlingen om styrelseskicket* skriver han att staten oavsett vilken rätt den har att stifta lagar kring ägarförhållanden så har den aldrig rätt att ta en del av någon medborgares egendom för att använda för något ändamål.¹¹

John Stuart Mill brukar vanligtvis sorteras in bland socialliberaler och kommer också att behandlas i kapitlet om den socialliberala friheten. Den tolkning av friheten som Mill presenterar nedan bör dock med rätta sorteras in i detta avsnitt. Mill skriver i *Om friheten* att individen är suverän över sin egen kropp och ingen har någon rätt att bestämma över individen. Individen är dock ansvarig inför samhället om det som berör dennes medmänniskor.¹² För att ytterligare exemplifiera Mills frihets syn så tar han upp ett exempel om alkoholförsäljning. Mill argumenterar för att ett förbud eller begränsning i försäljningen av alkohol inte är mest avskryvärt som en begränsning ut av säljarens frihet utan snarare konsumentens frihet att köpa varan. Det skulle vara ett lika stort frihetsbrott som att förbjuda en individ att dricka alkohol.¹³

Sven Eric Liedman beskriver i sin bok *Från Platon till kriget mot terrorismen* Herbert Spencer som en företrädare för den delen av liberalismen som kallas gammelliberalism eller laissez-faire liberalism.¹⁴ Denna riktning sätts i motsats till socialliberalism och kallas i den här uppsatsen för nyliberalism.

¹⁰ Ibid., sid. 86

¹¹ Locke, J, *Andra avhandlingen om styrelseskicket*, Daidalos, Göteborg, 1998, sid. 119.

¹² Mill, J S, *Om friheten*, Natur och kultur, Stockholm, 1995, sid. 18.

¹³ Ibid., sid. 98

¹⁴ Liedman, S E, *Från Platon till kriget mot terrorismen*, Albert Bonniers förlag, Stockholm, 2005, sid. 168.

Spencer sätter den ekonomiska friheten före den politiska friheten. Enligt Spencer så kan inte den ekonomiska friheten inskränkas utan att det får katastrofala följder för mänskligheten.¹⁵ Gemensamt för både Mill och Spencer är att båda anser att ekonomiska och politiska friheter är oskiljaktiga.

Detta frihetsbegrepp finns även uttryckt hos modernare liberala tänkare. Milton Friedman skriver att det största hotet mot friheten är en stats (oavsett om det rör sig om en monark eller en tillfällig majoritet) möjlighet att tvinga medborgarna till något.¹⁶ Friedman betonar vikten av en fri ekonomi för att kunna föra fram åsikter. I ett socialistiskt samhälle så skulle det var omöjligt för någon att framföra åsikter som stred emot den härskande makten. Eftersom den som vill framföra åsikter dels måste vara försörjd genom exempelvis arbete vilket kan vara svårt för någon med avvikande åsikter om allt kontrolleras av staten. Utöver detta så skulle det var svårt att få fram det kapital som behövs för att sprida en åsikt. Ekonomisk frihet är tvunget för att uppnå politisk frihet.¹⁷

Socialliberal frihet

Tidigare så nämndes John Stuart Mill som företrädare för den socialliberala idétraditionen. Mill kan beskrivas som upphovsmannen till de socialliberala idéerna. Liedman citerar i sin bok Mills *Om friheten* för att ge uttryck för Mills socialliberala tankar.

Liksom principen om den individuella friheten inte ingår i doktrinen om frihandel, är detta inte heller fallet i flertalet av de frågor som kan uppstå beträffande gränserna för denna doktrin, t.ex. frågan i vilken utsträckning det bör finnas offentlig kontroll för att förebygga förfalskning eller i vilken utsträckning arbetsgivarna bör åläggas att vidta sanitära försiktighetsåtgärder eller skyddsåtgärder för arbetare i farliga yrken. Sådana frågor tangerar problemet om den individuella friheten endast såtillvida som det alltid under övrigt lika betingelser är bättre att låta människor sköta sig själva än att tvinga dem. Men att det kan finnas berättigande orsaker att övervaka dem i sådana syften är principiellt sett obestridligt.¹⁸

Citatet visar på Mills avståndstagande från en liberalism som utsätter individer för umbäranden i någon form. Den som beskrivs av Liedman som arvtagaren till Mills tanketradition var Thomas Hill Green.

¹⁵ Liedman, op. cit., sid. 171.

¹⁶ Friedman, M, *Capitalism and freedom*, University of Chicago Press, Chicago, 1982, sid.15.

¹⁷ Ibid., sid. 16-17.

¹⁸ Liedman, op. cit., sid. 172.

Green vände sig emot tanken att varje lag måste innebära ofrihet. Han hävdade att en lag som hindrar den ena gruppen från att suga ut den andra gruppen är en lag som befrämjar friheten. Friheten för Green var en positiv förmåga att göra eller åtnjuta det som är värt att göras eller åtnjutas.¹⁹

Den förändrade synen på frihet som Green använde sig av påverkade också hans syn på den ekonomiska politiken. Tidigare liberaler, inklusive Mill, hade ansett att de räckte för statsmakten att se till så att näringslivet bevarade sin frihet mot statliga ingripanden. Liberaler i likhet med Green har tillskrivit staten en positiv ekonomisk uppgift vad det gäller att reglera de ekonomiska förhållandena mellan olika grupper i samhället.²⁰

Gölstam beskriver den svenske socialliberalen Bertil Ohlins tankar kring frihet på följande vis. Ohlin använder frihet både som ett socialt tillstånd och ett psykologiskt tillstånd. Ohlin menar att återgårdar som ger trygghet kan ge en större frihetskänsla. Genom denna känsla blir individen friare.²¹

Ohlin använder sig av både det som Gölstam betecknar som den skyddade sfärens frihet och målförverkligande frihet. Ohlin använder frihet som både frihet från tvång och att kunna uppnå sina egna livsmål. Ohlin avvisar bestämt tanken på en fullständig frihet, frihet i den bemärkelsen skulle leda till en avsevärd frihet för vissa men leder också till förtrycka av andra. Ohlin ansåg att vilken frihet som skall prioriteras är en avvägnings fråga. De friheter som alltid ska prioriteras är yttrande och tankefrihet samt att fritt få disponera sin egen inkomst.²²

Ohlin menar att friheten hotas både av statssocialistiska system och liberala ekonomiska system. I de statssocialistiska system hotas friheten av att staten kontrollerar alla produktionsmedel. Genom detta så blir all kritik av missförhållande en kritisering av staten och i ju större grad som medborgarna inte beter sig som förväntat så blir det mer frestande att inskränka deras frihet. Det statsocialistiska systemet fungerar enklare utan kritik.²³

¹⁹ Liedman, op. cit., sid. 277.

²⁰ Liedman, op. cit., sid. 279.

²¹ Gölstam, op. cit., sid. 117.

²² Gölstam, op. cit., sid. 117-118.

²³ Gölstam, op. cit., sid. 119.

I det liberala ekonomiska systemet hotas individer frihet av att det ekonomiska systemet inte klarar av att hantera kristider. Vid en kris av depressions karaktär banas det lätt väg för diktaturer om inte det finns trygghetsbevarade medel som bevarar friheten för individen.²⁴

John Rawls presenterar argument för hur olika friheter ska prioriteras. Rawls menar att friheten får endast inskränkas för frihetens egen skull. Genom social rättvisa får hela befolkningen tillgång till lika stor frihet.²⁵

Rawls ger också argument för varför den politiska frihet en bör vara jämbördig. Genom att alla individer röst blir lika mycket värd så kommer detta ha en positiv påverkan på det moraliska livets kvalitet. Den politiska friheten är inte utformad för att tillfredställa individens behov av att styra sig själv eller för dennes makt strävan utan individen får en jämbördig plats bland andra.²⁶

Relationen mellan de tre friheterna och idealtyperna

Den skyddade sfärens frihet och den nyliberala friheten överensstämmer bäst med varandra. Den skyddade sfärens frihet talar om att individen skall vara fri från andra grupper, individers och myndigheters tvång. Den nyliberala friheten handlar om individens rätt att vara fri från tvång. De båda är alltså i princip identiska.

Mellan målförverkligande frihet och den socialliberala friheten finns det många likheter. Eftersom den målförverkligande friheten har till syfte att låta individen genomföra sina livsmål trots eventuella medfödda eller sociala begränsningar. De socialliberala frihetssträvandena har till syfte att göra individen friare genom att ge den en grundläggande trygghet garanterad av samhället samt vissa möjligheter att undvika vissa medfödda sociala och ekonomiska omständigheter. En intressant betraktelse är att se hur långt samhället skall garantera social utjämning och lika möjligheter. Ett samhälle baserat på enbart den målförverkligande friheten skulle kanske gå längre i sin strävan att utjämna sociala skillnader än vad mången socialliberal skulle godta.

²⁴ Gölstam, op. cit., sid. 119.

²⁵ Rawls, J, *En teori om rättvisa*, Daidalos, Göteborg, 1999, sid. 203, 239.

²⁶ *Ibid.*, sid. 229.

Den frihet som inte passar in i enbart den nyliberala eller den socialliberala friheten är självbestämmande friheten. Med denna frihet menas att individen är fri från tvång att ohörd påverkas av andras beslut som påverkar individen. Individen har rätt att i gemenskap med andra fatta beslut som rör denne. Denna frihet berör det som många i dag skulle kalla för en grundläggande demokratisk frihet. En frihet som accepteras av flertalet politiska partier oavsett om dessa förespråkar frihet som mer liknar den målförverkligande friheten eller om de förespråkar den skyddade sfärens frihet.

Tidigare forskning

Flera forskare har i någon form berört Folkpartiet eller den liberala ideologin i Sverige. Algot Gölstam skriver i *Frihet, jämlikhet, demokrati* om flera politiska tänkare och om deras etik och människosyn inom liberal och socialistisk tradition. Gölstams bok har stor betydelse för denna uppsats uppdelning av frihetsbegreppet.

Syftet med Gölstams undersökning var att jämföra centrala etiska värderingar inom liberalismen och socialismen. Det andra syftet var att relatera dessa värderingar till människosyn och samhällssyn. För att få svar på sitt syfte använde sig Gölstam av tre frågeställningar. Vilken innebörd hade begreppen *frihet*, *demokrati* och *jämlikhet* och hur relateras de till varandra samt vilken vikt lägger den undersökta tänkaren i de olika begreppen. Förutom detta så frågade Gölstam efter vilken dignitet som de olika värdena hade i vederbörandes värdehierarki. Han hade också för avsikt att undersöka hur en positiv eller negativ syn på det angivna värdet motiveras. Dessutom så undersökte Gölstam hur den undersökta tänkarna hade för avsikt att främja de värden som de ansåg vara centrala. Slutligen så frågade Gölstam efter vilka medel som de studerade tänkarna ansåg vara acceptabla att använda för att driva igenom de centrala värdena.²⁷

Gölstam sammanfattade resultatet av sin undersökning i tio teser. Av utrymmesskäl kommer inte alla att beröras utan bara de delar som har direkt relevans för uppsatsen. I sin andra tes skriver Gölstam att både socialliberaler och demokratiska socialister använder sig av de tre friheterna (se avsnittet om metod). Skillnaden ligger i vilken liberalerna lägger större vikt vid

²⁷ Gölstam, op. cit., sid. 15-16.

den skyddade sfärens frihet och att de demokratiska socialisterna lägger större vikt vid medbestämmande friheten.²⁸

I den tredje tesen så skriver Gölstam att socialliberalerna anser att ekonomisk jämlikhet är eftersträvansvärd men den grundläggande fördelningsprincipen måste vara tilldelning efter prestation. Den fjärde tesen står det att principen kring den privata äganderätten avgör skillnaden mellan liberaler och socialister.²⁹

Gölstam hävdar i sin sjätte tes att uppfattningen om frihet inte är det som skiljer den socialistiska och liberala lägret åt utan att det delar upp de olika lägren internt. Jämlikhetsfrågan skiljer liberaler och socialister åt vad det gäller ekonomiskfördelning och maktfördelning.³⁰

I anslutning till den åttonde tesen så tar Gölstam upp skillnader i Hayek och Mills syn på människan. Hayek används av Gölstam som representant för en minimalistisk liberalism och Mill som representant för socialliberalismen. Mill beskriver människan som en rationell, aktiv och samhällsolidarisk varelse medan Hayek inte har samma optimistiska syn människans benägenhet till gott moraliskt beteende, vilja till aktivitet och rationella förmåga.³¹

Boken *Liberal ideologi och politik* är en samling av artiklar om hur Folkpartiet ställde sig i olika frågor under perioden 1934-1984. Exempel på det som berörs är hur Folkpartiets ideologiska och organisatoriska bakgrund förhöll sig. Hur Folkpartiet ställde sig till ATP frågan eller enhetsskolefrågan eller hur Folkpartiets syn på biståndspolitiken har varit. Fokus för boken ligger mer på hur Folkpartiet har ställt sig i olika sakfrågor snarare än om någon ideologisk förändring har skett inom partiet. Nedan redogörs för två av texterna som har en viss relevans för denna uppsats.

Louise Drangel skriver i sin text *Folkpartiet och jämställdhetsfrågan* att Folkpartiet vann kanske sin största seger i jämställdhetsfrågor när de 1979 medverkade till att en lag om köns-

²⁸ Gölstam, op. cit., sid. 297.

²⁹ Gölstam, op. cit., sid. 307.

³⁰ Gölstam, op. cit., sid. 320.

³¹ Gölstam, op. cit., sid. 327.

diskriminering och regler för aktivt arbete för en jämnare könsfördelning på arbetsplatserna genomfördes. Folkpartiet hade kämpat med detta lagförslag sedan 1970.³²

Drangels avsikt med sin text var att få svar på följande frågor. Vilken insats gjorde Folkpartiet under sin 50-åriga historia när det gäller att befrämja jämställdhet mellan män och kvinnor? Finns det även tidigare perioder i partiets historia exempel på hur Folkpartiet ensamt arbetat för jämställdhets reformer som tillslut kunnat genomföras? Har Folkpartiet alltid arbetat för jämställdhet eller finns det perioder då partiet har varit passivt?³³

I texten skriver Drangel att jämställdhetsfrågan alltid har varit extra komplicerad för Folkpartiet efter som de har alltid fått förhålla sig till följande krav på jämställdhet. Kravet att man och kvinna skall vara jämnstarka parter som på frivillig basis kommit överens om hur de skall tillgodose bådars rätt och den liberala tanken om att staten inte skall lägga sig i privatlivet. Av den anledningen så har jämställdhetsdebatten varit extra hård inom Folkpartiet.³⁴ Här ses tecken på konflikten mellan en målförverkligande tolkning av friheten och den skyddade sfärens frihet.

Håkan Holmberg beskriver i sin text *Demokratins nya problem* en övergripande bild av hur Folkpartiet har ställt sig i viktiga demokrati frågor sedan starten 1934. Holmberg delar upp perioden i tre delar. Den hotade demokratin mellan 1934-1948 där förhållandet till de totalitära ideologierna dominerar. Perioden efter är den stabila demokratin där debatten rör konstitutionella garantier för medborgarnas fri- och rättigheter. Till sist följer ett avsnitt om demokratin inför nya problem från 1968 och framåt. Här berörs problem kring olika organisationers inflytande på beslutsprocessen och den offentliga sektorns storlek.³⁵ Det är främst de två sista avsnitten som är av intresse för denna uppsats.

Holmberg sammanfattar sin undersökning med att följande huvudlinjer kan åskådliggöras. Folkpartiet har under de 50 år som partiet existerat haft en radikal skepsis mot politiska makt-

³² Drangel, L, *Folkpartiet och jämställdhetsfrågan* i *Liberal ideologi och politik*, Folk och samhälle, Stockholm 1984, sid. 342-343.

³³ Ibid., sid. 343.

³⁴ Ibid., sid. 413.

³⁵ Holmberg, H, *Demokratins nya problem* i *Liberal ideologi och politik*, Folk och samhälle, Stockholm 1984, sid. 223.

havare, en radikaldemokratisk strävan att ge väljarna direkt möjlighet att påverka. De har slagit vakt om de politiska organens integritet och individens rätt mot stora kollektiv, staten och andra organisationer. Folkpartiet har värnat om skyddet av demokratin gentemot korporativa och totalitära samhällsmodeller. De har försökt att kontrollera den politiska makten på nationell nivå genom konstitutionella förändringar, enkammarriksdag, förstärkt rättsskydd m.m. Dessutom har de sträva att sprida makten och inflytandet efter det att de stora enheterna har blivit etablerade. Samt försökt att upprätthålla en balans mellan den politiska sektorn, marknaden och den ideella verksamheten.³⁶

Kronologiskt beskrivs utvecklingen i följande etapper. Under 30-talet så gällde det att värna om marknadsekonomin skydd mot totalitära krafter. Liberala ekonomier som Keyens och Ohlin visar hur samhället kan räddas ekonomiskt från stora konjunktursvängningar, medan Folkpartiet bidrar till det sociala reformarbetet. Folkpartiet varnade hela tiden för att statens makt kan bli för stor. Under 60-70-talet hade Folkpartiet en mer bekymmersfri hållning till den offentliga sektorn. Mot slutet av 70-talet och början av 80-talet börjar Folkpartiet markera en allt tydligare gräns för hur långt reformarbetet får gå. Samtidigt markera behovet av nytänkande men det får inte leda till att de grundvärderingar som lett till tidigare decenniers reformsträvan skjuts åt sidan.³⁷

En bok som ligger nära denna uppsats är Jonas Hinfors *Familjepolitik*. Boken är inte nära på det viset att den handlar om samma ämne utan snarare att den behandlar hur de olika riksdagspartierna förhöll sig till familjepolitiken mellan 1960-1990. Denna tidsperiod är ungefär den samma som denna uppsats har för avsikt att beskriva om än ur ett annat perspektiv. Hinfors skriver om hur riksdagspartierna förhöll sig till en förändrande verklighet, min egen uppsats studerar hur ett parti förändrar sin politik i förhållande till verkligheten. Visserligen beskrivs inte verkligheten något närmare utan det rör sig mer om en relation till en allmän föreställning om hur den politiska ordningen har ändrat sig.

Hinfors beskriver i sin bok först de förändringar av socioekonomiska och demografiska förhållanden som skett i Sverige sedan 1960. De faktorer han berör är bl.a. industrikonjunktur, kvinnligförvärvsfrekvens, familjesammansättning och personliga ekonomiska förhållanden.

³⁶ Ibid., sid. 276-277.

³⁷ Ibid., sid. 277.

Därefter beskriver han bakgrunden till partiernas familjepolitik och skillnaderna i deras socialpolitiska ideologier. Därefter följer en beskrivning av partiernas i valet mellan olika familjepolitiska strategier 1960. Hinfors beskriver i samma avsnitt om han anser att partiets ståndpunkt tyckes vara entydig eller oklar. Varje partis strategi vid val av ståndpunkt analyseras därefter för att se hur de försökte uppnå sina politiska mål, analysen var uppdelad i två perioder 1960-1973 och 1974-1990.³⁸

Folkpartiet hade en grupp som kraftig förespråkade stöd till tvåinkomsttagarfamiljer. Partiledningen kom senare att förespråka en policy som stödde yrkesarbetande kvinnor. Motiveringen rörde sig snarare om att förespråkande av att män och kvinnor borde vara jämställda snarare än att det skulle vara ekonomiskt tvingande för barnfamiljer att ha två inkomsttagare. Folkpartiet kom här att likna Socialdemokraterna vad det gäller inställningen till familjepolitiken. Partiet kom efter 1968 att gå en balansgång mellan socialliberala krav och den individuella friheten, likheten med Socialdemokraterna blev allt starkare.³⁹

Under 1970 talet fanns det ett stöd för den offentliga sektorn i Folkpartiets program. Från och med 1982 så tonas de socialliberala kraven ner, partiledningen fann det svårare att finna statsfinansiellt utrymme för de socialpolitiska åtgärder som allmänt förespråkade.⁴⁰ Senare under 1980-talet så beskriver Folkpartiet att det finns en kritisk gräns för de offentliga utgifterna som är nära på att överskridas. Förändringen är dock inte så stor som de kan tyckas eftersom det gamla argumentet att samhället inte kan klara sig utan en väl utbyggd offentlig sektor finns kvar.⁴¹ 1988 kom kortsiktigt ett borgerligt tre partisamarbete att överskugga allt annat.⁴²

Andra böcker som *För Frihet och rättvisa* berör liberalismens framväxt i Sverige och Folkpartiets historia utan att speciellt fokusera på någon viss frågeställning. Boken sträcker mellan 1902-1982 men ger en korthistorisk bakgrund utanför denna period. Den berör hur Folkpartiet ställde sig i olika frågor men verkar vara en jubileumsskrift för Folkpartiet.

³⁸ Hinfors, J, *Familjepolitik*, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1992, sid. 32-33.

³⁹ Ibid., sid. 236.

⁴⁰ Ibid., sid. 236.

⁴¹ Ibid., sid. 66-67.

⁴² Ibid., sid. 236.

Resultat

I detta avsnitt behandlas frågorna var och en för sig.

Frihetsbegreppet i partiprogrammen

1972 års partiprogram

I början av 1972 års partiprogram deklarerar Folkpartiet att den individuella friheten inte får inskränkas för det gemensammas krav. Det påpekas att om vi ska främja viktiga välfärds mål krävs det ett betydande offentligt ansvarstagande. Finns inte detta offentliga ansvarstagande riskerar vi att pressas in i ett system där den individuella rörelsefriheten försvinner och det personliga oberoendet hotas. Visserligen bör det göras medvetna avvägningar mellan den individuella friheten och det gemensammas krav men det får aldrig ske på bekostnad av vitala individuella fri- och rättigheter.⁴³

Vidare förtydligas att friheten rymmer formella rättigheter men måste också innebära reella möjligheter. Folkpartiet skriver att för de som lever under betryckta omständigheter och tycker sig sakna utvägar ter sig friheten som en illusion.⁴⁴

Senare i partiprogrammet finns ett avsnitt om socialt styrd tillväxt. Här berörs att en decentraliserad ekonomi är det bästa för att ta vara på samhällets resurser, det ger människor möjlighet att fritt välja arbete och konsumtion. Fria människor i samverkan ger ett bättre samhälle än det som myndigheter kommenderar fram. Visserligen ger inte marknadsekonomin alltid önskvärda resultat. Därför kräver marknadsekonomin social styrning annars äventyras viktiga välfärds mål.⁴⁵

I 1972 års partiprogram finns allt tre typerna av frihet representerad. Den skyddade sfärens frihet är kanske den som har högst prioritet eftersom argumentationen kring friheten börjar med att hävda behovet av den skyddade sfärens frihet. Exempelvis börjar partiprogrammet med att deklarerera att den individuella friheten inte får stå tillbaka för det gemensammas krav. Det är visserligen möjligt att till viss del inkräkta på den individuella friheten för vissa viktiga välfärds mål ska gå och genomföra. Men det finns några vitala friheter som aldrig får kränkas

⁴³ *Folkpartiets partiprogram 1972*, sid. 6.

⁴⁴ *Folkpartiets partiprogram 1972*, sid. 8.

⁴⁵ *Folkpartiets partiprogram 1972*, sid. 10.

för det gemensammas behov. Vilka friheter nämns dock inte men det kan antas att Folkpartiet menar grundläggande demokratiska friheter som exempelvis yttrandefrihet.

Det starkaste argumentet för individens frihet att förverkliga sina mål finns i det avsnitt som deklarerar att friheten måste vara mer än formella rättigheter dvs. självbestämmande frihet. Friheten måste också innehålla reella möjligheter för människor att förändra sin situation.

Argumenten för den självbestämmande friheten förekommer på olika platser i parti-programmet men framställs inte som något problematiskt eller i konflikt till något. Argumenten för en marknadsekonomi är det i programmet som talar för självbestämmande friheten. Folkpartiet skriver att det är bara i ett decentraliserat ekonomiskt system som individer fritt kan välja arbete och konsumtion.

1982 års partiprogram

I 1982 års partiprogram inleds med formulering om att en frihet som inte gäller alla blir ett privilegium för fåtalet. Ska friheten inte bara gälla de starkaste måste den förenas med social och ekonomisk rättvisa. Därefter fortsätter partiprogrammet med att liberalismen får sin särart och politiska uppgift i den insikten att friheten och rättvisan är lika viktiga för ett gott samhälle. Efter det skrivs det att Folkpartiet värnar om den enskildes frihet mot alla former av överhet. Ett samhälle med mångfald och valfrihet ger den enskilde styrka mot statsapparat, storföretag och mäktiga organisationer.⁴⁶

Senare i partiprogrammet skrivs det att den svenska liberalismen aldrig har varit anhängare av en låt-gå politik utan i stället styrts av insikten att frihet och rättvisa är båda nödvändiga beståndsdelar av liberalismen. Folkpartiet skriver att de strävar efter social och ekonomisk utjämning i det svenska samhället. Precis som i 1972 års partiprogram upprepar Folkpartiet att för den som lever under svåra omständigheter ter sig friheten som en illusion. Men i 1982 års partiprogram förtydligas att i ett samhälle med stora ekonomiska och sociala klyftor urholkas friheten.⁴⁷

I avsnittet om marknadsekonomin står det att liberalismens ekonomiska system är en socialt inriktad marknadsekonomi. Eftersom inget annat ekonomiskt system går att förena med politisk demokrati och personlig frihet. Den liberala ekonomin förutsätter att konsumenterna kan

⁴⁶ *Folkpartiets partiprogram 1982*, sid. 1.

⁴⁷ *Folkpartiets partiprogram 1982*, sid. 3.

styra produktionen med sin efterfrågan. Folkpartiet skriver också att det är nödvändigt i ett demokratiskt samhälle att individen kan byta arbetsgivare, av den anledningen är det inte önskvärt att facket eller staten är ensam arbetsgivare inom en viss sektor.⁴⁸

Senare i partiprogrammet ställs den liberala ekonomin mot egoistisk kapitalism och reglerande socialism. Här menar Folkpartiet att liberalismens krav på frihet åt den enskilde får större aktualitet när de ställs mot de två ytterligheterna.⁴⁹

I partiprogrammet berörs jämställdheten mellan kvinna och man. Här skrivs det att jämställdheten gäller frihet från traditionella rollmönster och friheten att utveckla den egna personligheten.⁵⁰ Argumenten för jämställdhet passar in på alla tre frihetsbegreppen men framförallt självbestämmande friheten.

Senare framför det att för liberalismen är kraven på andlig och politisk frihet lika grundläggande som kravet på materiell välfärd. Tyvärr så uttrycks det inte vad som menas med andlig eller politisk frihet men det ställs över kraven på materiell välfärd. Rent spekulativt kan detta vara ett argument för den skyddande sfärens frihet snarare än för målförverkligande frihet. Eftersom den målförverkligande friheten kan komma att kräva en inkräktning på andras välfärd. Krav på materiell välfärd för alla är trots allt en del av den målförverkligande friheten. Påståendet kan också ses som ett ställningstagande där Folkpartiet hävdar att de tycker att det är viktigare att folk får tycka och tänka vad de vill än att de har en bra materiell välfärd. Udden på argumentet blir på så vis riktad emot olika statssocialistiska idéer.

1997 års partiprogram

I 1997 års partiprogram står det i början av programmet att det liberala samhällsbygget vilar på tre pelare, andlig frihet, materiell frihet och solidaritet. Med andlig frihet menas frihet att tycka och tänka efter individen egna vilja, ett demokratiskt styrelsesätt. Materiell friheten var enligt Folkpartiet individens möjlighet att välja yrke, konsumtion, bosättning och livsstil. Folkpartiet skriver att marknadsekonomin garanterar den materiella friheten.⁵¹

⁴⁸ *Folkpartiets partiprogram 1982*, sid. 4.

⁴⁹ *Folkpartiets partiprogram 1982*, sid. 7.

⁵⁰ *Folkpartiets partiprogram 1982*, sid. 11.

⁵¹ *Frihet att växa liberala idéer i möjligheternas tid 1997*, sid. 1.

Frihet att tycka och tänka efter eget tycke kan ses som ett uttryck för att Folkpartiet förespråkar en självbestämmande frihet. Folkpartiets beskrivning av den materiella friheten ser ut att ligga närmare den målförverkligande friheten, alltså friheten att själv kunna välja vilket yrke som individen vill sysselsätta sig med. Anledningen till att detta uttryck kan ses som ett uttryck för den målförverkligande friheten är att för att om individen fritt skall kunna välja yrke krävs det att den får tillgång till utbildning oberoende av vilken klassbakgrund som individen har.

Tendenserna i partiprogrammen är inte på något sätt entydiga. Det kan visserligen sägas att den målförverkligande friheten betonas mer i 1982 och 1997 års partiprogram än vad det gör i 1972 års partiprogram. I övrigt är det dock svårt att ge en tydlig bild av några förändringar vad det gäller Folkpartiets syn på friheten.

Folkpartiets program om näringslivspolitik

I Folkpartiets ungdomsförbunds (FPU) skrift *Nedtecknade tankar...* från 1967 finns det två påståenden som rör Folkpartiets förhållande till näringslivspolitik. ⁵² FPU skriver att skatt skall tas efter bärkraft eftersom det bidrar till ökad jämlikhet främst genom progressiv beskattning av höga inkomster och genom arvs och förmögenhetsbeskattning. ⁵³ Detta påstående diskuterar inte frihet på något vis men det är ett påstående som är oförenligt med den skyddade sfärens frihet.

Senare i ett avsnitt om den offentliga servicen föreslår Folkpartiet att inom vissa områden av den offentliga servicen bör gå över till avgiftsfinansiering för då kommer produktionsresurserna att fördelas mer effektivt. I en efterföljande kommentar påpekas det att de områden där detta är möjligt är förhållandevis få på grund av sociala eller praktiska skäl. ⁵⁴ Precis som i det föregående avsnittet berörs inte frihetsbegreppet direkt men eftersom Folkpartiet talar om resursomfördelning blir påståendet inte förenligt med den skyddades sfärens frihet.

⁵² Fullständig titel *Nedtecknade tankar om hur väsentliga samhällsproblem bör lösas enligt de värderingar som omfattas av den liberala ungdomsrörelsen, diskuterade och antagna vid FPU:s kongress sommaren 1967.*

⁵³ FPU, *Nedtecknade tankar om...*, sid. 62.

⁵⁴ FPU, *Nedtecknade tankar om...*, sid. 64.

I *Trygghet i utveckling* från 1968 skriver Folkpartiet i ett avsnitt om den liberala ekonomin att Folkpartiet motsätter sig ökat inflytande från politiker i hur den privata konsumtionen ska spenderas. Folkpartiet motsätter sig den politisk vilja att ersätta konsumentens frihet i en väl fungerade marknadsekonomi med statliga regleringar. Folkpartiet skriver att uppgiften för den statliga makten är fixa de ramar inom vilka näringslivet bäst fungerar.⁵⁵ Detta påstående är inte tydligt i vilken frihetssyn som används. Texten menar att konsumenten själv skall få välja hur dennes överskott spenderas. Detta påstående ligger närmare den skyddade sfärens frihet än någon av de andra friheterna.

Folkpartiet använder också andra argument för att förklara varför ett statligt inflytande i näringslivet bör undvikas. Folkpartiet varnar för risken att valtaktiska hänsyn kan komma att påverka marknaden på ett olyckligt vis. Framför allt varnar Folkpartiet för risken att makt koncentreras i statens händer. Sker detta gör att det uppstår risker för både konsumenter och löntagare.⁵⁶ Den tidigare argumentationen för marknadsekonomi har handlat om att konsumenterna ska för göra fria och oberoende val av vad de konsumerar. I det ovan nämnda avsnittet varnas det för risken att individens medbestämmande frihet blir inskränkt. Kritiken mot inskränkningar i marknadsekonomin har alltså fler argument än att den bara inskränker den skyddande sfärens frihet.

Senare i *Trygghet i utveckling* finns det avsnitt om trygghet där Folkpartiet hävdar att trygghet måste skapas under former som bevarar arbetsmarknadens frihet.⁵⁷ Texten talar om arbetsmarknadens frihet och detta kan ses som återigen ett argument för både den skyddade sfärens frihet och för medbestämmande friheten. Arbetsmarknadens frihet kan ses som den skyddade sfärens frihet eftersom det kan handla om friheten för arbetsgivare att spendera sina resurser efter eget huvud. Det kan handla om medbestämmande frihet eftersom arbetsmarknadens frihet kan syfta på individens frihet att välja arbetsgivare. Denna fras i programmet är för vag för att på något vis tala om vad som menas med arbetsmarknadens frihet. Det enda som kan konstateras är att Folkpartiet 1968 ansåg att trygghet för folket måste skapas med bibehållen frihet för arbetsmarknaden. Om denna frihet är arbetsgivarens eller arbets-

⁵⁵ *Trygghet i utveckling*, sid. 5.

⁵⁶ *Trygghet i utveckling*, sid. 7.

⁵⁷ *Trygghet i utveckling*, sid. 12.

tagarens frihet går dock inte att avgöra men tidigare har Folkpartiet argumenterat för båda sorters frihet.

Mot slutet av *Trygghet i utveckling* skriver Folkpartiet att det är en viktig del av en social-liberal samhällssyn att försöka att minska social, kulturella och ekonomiska klyftor mellan människor.⁵⁸ Detta är den enda frasen i programmet som ligger i närheten av en målförverkligande frihet.

Det syns vad som troligen är en generationsklyfta i de två ovanstående programmen. FPU och Folkpartiet har klart helt olika syn på hur samhället skall fungera. FPU betonar vikten av en kraftig satsning på socialutjämning medan Folkpartiet har en mer restriktiv syn på statens uppgift i ekonomin. FPU ligger närmare en målförverkligande syn på friheten än vad Folkpartiet gör.

I 1972 års partiprogram behandlas tillväxten av Folkpartiet i ett avsnitt. I programmet står det att tillväxten inte är något självändamål utan att den syftar till att uppnå olika välfärds mål. Några viktiga välfärds mål var förbättrad ekonomiskstandard åt stora medborgargrupper och social trygghet samt jämnare inkomst och förmögenhetsfördelning.⁵⁹ Detta textavsnitt berör inte hur Folkpartiet ser på frihet men har en tydlig socialliberal prägel.

I samma partiprogram finns det en diskussion om marknadsekonomin. Folkpartiet menade att marknadsekonomin har mekanismer som om de fritt får verka leder till privat maktkoncentration, hård exploatering av miljön samt ekonomiska klyftor. Det går dock genom politiska beslut att se till att detta förhindras och viktiga välfärdsändamål främjas.⁶⁰ Något senare i samma avsnitt påpekas det att enskilt såväl som kollektivt ägande kan ses som en förvaltning av gemensamma tillgångar och förpliktar till socialt ansvar.⁶¹ Eftersom dessa påstående talar om socialt ansvar och risken för ekonomiska klyftor ger de utslag för en socialliberal samhällssyn.

⁵⁸ *Trygghet i utveckling*, sid. 34.

⁵⁹ Folkpartiets partiprogram 1972, sid. 27.

⁶⁰ Folkpartiets partiprogram 1972, sid. 27.

⁶¹ Folkpartiets partiprogram 1972, sid. 27.

Senare i 1972 års partiprogram förtydligas att materiella framsteg för flertalet inte får köpas till priset av fortsatt miljöförslitning, ekonomiska klyftor och växande otrygghet för en minoritet.⁶²

1972 års partiprogram har också ett avsnitt som berör skatter. Folkpartiet skrev att skatterna inte bara hade den självklara funktionen att ta upp tillräckliga intäkter åt stat och kommun. Skatterna har också som syfte att ge en jämnare inkomst och förmögenhetsfördelning. Det står senare i partiprogrammet att den grundläggande principen för beskattning skall vara skatt efter bärkraft. Progressiv beskattning samt arvs och förmögenhetsbeskattning bidrar till den ekonomiska utjämningen.⁶³

Senare i samma avsnitt varnas läsaren av programmet att stark progressiv beskattning och därmed höga marginalsatser för inkomsttagare i mellanskiktet måste undvikas eftersom det måste löna sig att arbeta.⁶⁴ Avsnitten om skatter har i båda fall en socialliberal framtoning. Folkpartiet beskriver bara hur det skall bli möjligt att uppnå socialjämlighet och utjämna förmögenheter. Ingenstans i detta avsnitt av partiprogrammet finns det en antydning om att höga skatter är någon form av frihetsberövande för individen eller skadligt för ekonomin. Den enda nackdelen som påpekas är att för höga skatter bland medelinkomsttagare gör att det inte blir lika lönsamt att arbeta.

1982 års partiprogram berör skattefrågor. Här skriver Folkpartiet att beskattningens uppgift är att skapa utrymmer för offentlig konsumtion och offentliga investeringar. Skatterna bör också verka inkomst- och förmögenhetsutjämnande. Folkpartiet skriver också att huvudprincipen för beskattning bör vara skatt efter bärkraft.⁶⁵

Avsnittet om beskattning i 1982 års partiprogram har vissa skillnader gentemot samma avsnitt i 1972 års partiprogram. I 1972 års partiprogram förklarar Folkpartiet att skatterna har en funktion att vara en social utjämnare utöver den självklara funktionen att ge stat och kommun tillräckliga intäkter. Tio år senare talar Folkpartiet om att skatterna bör verka som en social ut-

⁶² Folkpartiets partiprogram 1972, sid. 28.

⁶³ Folkpartiets partiprogram 1972, sid. 31.

⁶⁴ Folkpartiets partiprogram 1972, sid. 31.

⁶⁵ Folkpartiets partiprogram 1982, sid. 19.

jämnare men att huvudsyftet med beskattning är att se till att stat och kommun får tillräckliga tillgångar.

Folkpartiet släppte ytterligare ett program 1982 med titeln *Rädda jobben*. I detta program förklaras det att bara så länge som demokratin förmår att ge folket arbete, trygghet och frihet som den kan räkna med folkets stöd.⁶⁶ Detta påstående är ganska vagt men det talar om att demokratins fortbestånd ligger i att folket har arbete, trygghet och frihet. Att Folkpartiet kopplar samman trygghet och frihet innebär att frasen får en tyngd åt det mer socialliberala hållet. Dessutom påvisar Folkpartiet vikten av att folket har arbete.

Senare i *Rädda jobben* förespråkar Folkpartiet återhållsamhet i den offentliga sektorn och ökad marknadsekonomi för att få fart på ekonomin. Det skulle innebära en viss försakelse men det skulle i det långa loppet rädda jobben, tryggheten och den sociala sektorn.⁶⁷ Detta avsnitt ställer ekonomiska krav framför sociala krav. Det kan vara ett tecken på en förskjutning i det politiska ställningstagandet, att en sund ekonomi går före social välfärd. Visserligen ger texten mest ett uttryck för en anpassning till en ekonomi i kris. De förändringar som föreslås i ekonomin syftar till att främja tryggheten och välfärden men vägen till ökat välstånd går genom minskade offentliga investeringar och större satsning på den privata sektorn.

Precis som i tidigare program varnar Folkpartiet att om marknadsekonomin tillåts sköta sig självt så kommer det att leda till maktkoncentration, ekonomiska klyftor och exploatering av miljön.⁶⁸ Detta påstående har använts av Folkpartiet tidigare och visar på att en socialliberal hållning fortfarande finns kvar.

Folkpartiet ger ut två program 1987 som berör Folkpartiets näringslivspolitik. Det ena heter *Monopol eller mångfald?* och det andra är *Valfrihet i sjukvården*. *Monopol eller mångfald* berör det som Folkpartiet ansåg vara nödvändigt i förnyelsen av den offentliga servicen. I början av detta program skrevs det att politiker skall ange mål och kontrollera resultat, inte

⁶⁶ *Rädda jobben*, sid. 5.

⁶⁷ *Rädda jobben*, sid. 5.

⁶⁸ *Rädda jobben*, sid. 9.

lägga sig i alla detaljer.⁶⁹ I detta påstående avvisar Folkpartiet att staten skall driva egen verksamhet.

Senare i *Monopol eller mångfald* förtydligas detta påstående återigen. Folkpartiet skriver att det behövs en reformation som släpper fram enskilda initiativ.⁷⁰ Detta eftersom det är för Folkpartiet en huvuduppgift att tillgodose alla människors behov och att öka deras valfrihet inom det sociala området.⁷¹ Viljan att öka människors valfrihet går igen i *Valfrihet inom sjukvården* är det poängteras att sjukvården måste organiseras så att den är tillgänglig för alla och ge människor betydande frihet i valet av vårdgivare.⁷²

Finansieringen av de offentliga tjänsterna skall fortfarande ske huvudsakligen genom den offentliga sektorn. Folkpartiet motiverar detta ställningstagande av fördelningspolitiska skäl.⁷³ När Folkpartiet skriver att finansieringen skall huvudsakligen betalas av den offentliga sektorn torde innebära att Folkpartiet ansåg att vissa tjänster eller delar av tjänster skall betalas med egenavgifter. Vilka tjänster som detta avser nämns dock inte.

Programmet *Ökat välstånd genom sänkta marginalskatter* från 1987 berör mycket om skatter men detta får också påverka på näringslivet. Angående den offentliga sektorn utrymme skriver Folkpartiet följande. Vilket handlingsutrymme som finns på längre sikt för den offentliga sektorn bestäms av den ekonomiska utvecklingen. Den skattereform som föreslås i programmet ska ge en snabbare ekonomisk tillväxt och det ökar handlingsfriheten. Folkpartiet skriver att möjligheterna att sänka skatter kommer att vägas emot de behov som finns inom den offentliga sektorn.⁷⁴ I detta avsnitt markeras det dels en vilja att väga fördelarna av en skattesänkning emot den offentliga sektorns behov. Dessutom ger texten ett intryck av att offentlig service är en lyx enligt Folkpartiet som staten kan ägna sig åt om den offentliga budgeten tillåter. Påståendet ger en antydning att de sociala behoven är underordnade ekonomin.

⁶⁹ *Monopol eller mångfald*, sid. 2.

⁷⁰ *Monopol eller mångfald*, sid. 3.

⁷¹ *Monopol eller mångfald*, sid. 4.

⁷² *Valfrihet inom sjukvården*, sid. 14.

⁷³ *Monopol eller mångfald*, sid. 4.

⁷⁴ *Ökat välstånd genom sänkta skatter*, sid. 4.

Senare i programmet följer en argumentation för en skattereform. Skattereformen motiveras med att den skall ge en mycket mer välfungerande samhällsekonomi. Ett led i denna strävan var enligt Folkpartiet att det måste bli mer lönsamt att arbeta, spara, ekonomiskt risktagande och att studera samt andra samhällsekonomiska nyttiga aktiviteter. En reform som bidrar till detta bidrar också till att ge en snabbare ekonomisk tillväxt.⁷⁵ I detta avsnitt markerar Folkpartiet att tillväxten är det viktigaste nationalekonomiska målet. Trots detta måste det också betonas att Folkpartiet inte på något vis har påstått att tillväxt är det enda viktiga nationalekonomiska målet. Det är bara att detta avsnitt förespråkar ökad tillväxt.

Den förändring som Folkpartiet hade för avsikt att genomföra var bland annat att sänka marginalskatterna. Folkpartiet förklarar att det enklaste sättet att få bort skattekilarna i skattesystemet är att minska progressiviteten i skattesystemet. Risken med att minska skatten på detta viset och ha ett oförändrat skatteuttag blir att skattebördan överförs från rik till fattig. Å andra sidan skriver Folkpartiet att en kraftig minskning av skatteuttaget skulle kräva omfattande nedskärningar i den offentliga sektorn. Detta skulle få oacceptabla konsekvenser för utsatta grupper.⁷⁶ I detta avsnitt diskuterar Folkpartiet fördelarna med sitt skatteförslag men samtidigt utvärdera konsekvenser av förändringen. Folkpartiet anser att det vore bra att minska progressiviteten i skattesystemet men vill inte att konsekvenserna skall drabba det sämst ställda. Folkpartiet markerar dock i texten att de är villiga att göra inskränkningar i den ekonomiska jämlikheten genom att föreslå minskning av progressiviteten i skattesystemet.

I samma avsnitt förklarar Folkpartiet att de konsekvenser som angivits ovan inte är önskvärda utan snarare en bieffekt av skattereformen. Folkpartiet skriver dock att denna reform därför bara kan accepteras eftersom den leder till en totalt sett bättre ekonomiskutveckling. När resultatet av skattereformen uppnås kommer alla mycket snart att vinna på reformen.⁷⁷

Folkpartiet fortsätter med att skriva att skattereformen är så angelägen att vissa kortsiktiga nackdelar måste accepteras. Det måste tas hänsyn till de positiva effekter som finns med reformen när den utvärderas.⁷⁸ Det Folkpartiet menar är att försakelse idag ger större belöningar i morgon.

⁷⁵ *Ökat välstånd genom sänkta skatter*, sid. 5.

⁷⁶ *Ökat välstånd genom sänkta skatter*, sid. 5.

⁷⁷ *Ökat välstånd genom sänkta skatter*, sid. 5.

⁷⁸ *Ökat välstånd genom sänkta skatter*, sid. 5.

Senare i programmet fortsätter Folkpartiet med att tala om vilka fördelar som kommer av en omläggning av skattesystemet. Det står att en högre tillväxt är angelägen för att samhället skall kunna ta i tu med de viktigaste fördelningsproblemen. Det handlar om att minska arbetslösheten, förbättra sjukvården, höja standarden för de äldre, öka utlandsbiståndet samt att höja reallönerna för personer med låg lön.⁷⁹ Detta text avsnitt markerar att Folkpartiet menar att vägen till ett bättre samhälle går genom en högre tillväxt. Ambitionerna med skattereformen är att skapa en kraftfullare privatsektor som orkar bära upp en stor offentligsektor. Precis som tidigare i samma program befast tanken att den offentliga servicen är en lyx som en kraftfull privatsektor skall bekosta.

Slutligen skriver Folkpartiet att den föreslagna skattereformen måste kompletteras med åtgärder för de som till en början skulle få bara nackdelar av reformen. Alltså de människor som inte utan vidare skulle få en direkt fördel av skatteomläggningen.⁸⁰ Återigen markerar Folkpartiet att de har en tanke på de sociala förhållanden som deras reform skapar.

Tre år senare släpper Folkpartiet ett program med namnet *En liberal konsumentpolitik* 1990. Detta program inleds med påståendet att den enskilda människan bäst känner till behov och önskemål.⁸¹ Denna mening har udden riktad mot socialistiska välfärdslösningar där staten ser till att folket garanteras den ena eller andra nyttigheten. Av denna anledning ligger frasen närmare en nyliberal hållning än en socialliberal. Frasen kan lika gärna läsas som att individen skall få bestämma detaljer men därmed inte sagt att inte alla skall garanteras vård eller andra nödvändigheter vid behov.

Därefter fortsätter programmet med några kommentarer angående marknadsekonomin och hur den bör fungera. Först skriver Folkpartiet att marknaden fungerar bäst med kunniga och väl-informerade konsumenter.⁸² Senare skrivs det att det krävs skyddsregler som skyddar konsumenterna från att producenterna missbrukar sitt övertag vad det gäller kännedom om de egna produkterna.⁸³ De båda påståendena poängterar först och främst att konsumenterna bör ha god

⁷⁹ *Ökat välstånd genom sänkta skatter*, sid. 6.

⁸⁰ *Ökat välstånd genom sänkta skatter*, sid. 6.

⁸¹ *En liberal konsumentpolitik*, sid. 3.

⁸² *En liberal konsumentpolitik*, sid. 3.

⁸³ *En liberal konsumentpolitik*, sid. 3.

kunskap om de varor som de köper. Detta påstående är inte särskilt intressant i sig men det påvisar att Folkpartiet fortfarande erkänner att marknaden har brister något som inte skulle vara troligt hos extrema nyliberaler.

Folkpartiet tillkänna ger att marknaden fortfarande är överlägsen och de anser att en ökad konkurrens bör förekomma i både den offentliga sfären och den privata. Folkpartiet förespråkar ett aktivt bekämpande av konkurrensbegränsningar vart än de finns. Syftet med detta var att konsumentens ställning stärks genom ökad valfrihet och priserna kommer att pressas.⁸⁴ Dessa påståenden bekräftar Folkpartiets ställning som ett liberalparti och visar på att de ansåg att de reformer som de hade för avsikt att genomföra skulle förbättra för den enskilde individen och stärka den gentemot företag och institutioner. Återigen poängteras att marknaden har brister men om den inte släpps helt fri uppnås den bästa utav världar.

Först 1997 ges partiprogrammet *Frihet att växa liberala idéer i möjligheternas tid* ut. I programmet står det att välfärdspolitikens viktigaste uppgift är att bidra till människors rätt till självbestämmande, till att deras grundläggande behov tillgodoses och att nya möjligheter ges till de som annars skulle ha få livschanser.⁸⁵ Här finns det uttryck för en socialliberal hållning i programmet. Anledningen till detta är att Folkpartiet talar om att individens självbestämmande, tillgodosedda grundläggande behov och möjligheter åt de som hade få möjligheter från början. I avsnittet talas det dock inte om att ge individer rättvisa utan att ge dem en grundläggande plattform och möjligheter att ta sig därifrån.

Sedan följer ett avsnitt om marknadsekonomin. Folkpartiet skrev att marknadsekonomin är överlägsen alla andra ekonomiska system. Den frihet och mångfald som systemet bygger på är det enda etiskt försvarbara grunden för samhället. Därefter förtydligar Folkpartiet att marknadsekonomin måste kompletteras med politiska beslut som överbrygger klyftor och skapar ökad rättvisa.⁸⁶ I detta avsnitt förklaras det att marknadsekonomin måste kompletteras med regleringar som gör samhället mer rättvist, men är trots detta överlägset. Att kravet på rättvisa finns med är ett tecken på att Folkpartiet fortfarande har en socialliberal hållning.

⁸⁴ *En liberal konsumentpolitik*, sid. 3.

⁸⁵ *Frihet att växa liberala idéer i möjligheternas tid*, sid. 1.

⁸⁶ *Frihet att växa liberala idéer i möjligheternas tid*, sid. 13.

Senare i programmet fortsätter Folkpartiet med ett avsnitt om skatter. Det första som skrevs i detta avsnitt var att dagens svenska skattetryck måste sänkas eftersom det inte är förenligt med en dynamisk och växande ekonomi. De viktigaste skatterna att sänka är de som är mest skadliga för sysselsättning och tillväxt. Som exempel på dessa skatter anges skatt på riskkapital, den högsta marginalskatten och arbetsgivaravgifter i bland annat tjänstesektorn. Folkpartiet fortsätter med att skriva att skattesänkningar skall också genomföras som mildrar marginaleffekterna för barnfamiljer och göra det möjligt för låginkomsttagare att leva på sin lön.⁸⁷

Därefter följer ett avsnitt om hur dessa skattesänkningar skall finansieras. Skattesänkningarna skall finansieras genom att företagsstödet skall i största möjliga mån skall avvecklas och ersättas genom fortgående effektivisering och renodling av den offentliga verksamheten, färre människor skall också vara bidragsberoende. Folkpartiet skriver också att en lägre arbetslöshet och högre tillväxt ger möjlighet sänka skattetrycket ytterligare.⁸⁸

Avsnittet om skatter handlar främst om skattesänkningar. Det är genom dessa skattesänkningar som socialt välstånd uppstår, låginkomsttagare skall kunna leva på sin egen lön, fler skall få arbete genom en skattesänkning. Till skillnad från tidigare partiprogram berörs inte att skatter har som syfte att utjämna skillnader i samhället utan de behandlas som något som hindrar samhället helt och hållet. I detta avsnitt verkar Folkpartiet vara närmare en nyliberal hållning snarare än en socialliberalhållning i sin syn på hur den svenska skattepolitiken bör se ut.

Följande tendenser kan utläsas i detta avsnitt. Tre hållpunkter är konstanta genom Folkpartiets program. Folkpartiet anser att marknadsekonomin är bra men inte rättvis. Systemet är det bästa möjliga men det kräver övervakning. Konstant är också det starka stöd för individens rätt som Folkpartiet alltid hävdar. Det sista återkommande påståendet är att politiker bör ange ramar för ekonomin men inte ge sig in i detaljstyrning. Men det finns vissa förändringar, skatterna blir mer problematiska för samhällsekonomin eftersom tiden går. Medan fördelarna med jämn inkomst fördelning påvisas tydligt 1972 saknas de helt 1997. Från och med 80-talets slut börjar välfärden mer att betraktas som en lyx än något centralt för politiken.

⁸⁷ *Frihet att växa liberala idéer i möjligheternas tid*, sid. 15.

⁸⁸ *Frihet att växa liberala idéer i möjligheternas tid*, sid. 15.

Folkpartiets utbildningspolitik

I FPU:s *Nedtecknade tankar* från 1967 skrivs det att elevens möjlighet att fritt få välja mellan olika utbildningsalternativ måste vare en ledandeprincip i skolplaneringen.⁸⁹ Det enda som detta avsnitt egentligen visar på är att ingen skall tvingas till en utbildning som den inte själv vill delta i. Detta kan ses som ett uttryck för den självbestämmande friheten och målförverkligande friheten. Det bör dock påpekas att påståendet är något tandlöst och egentligen inte säger något om FPU:s syn på det svenska utbildningsväsendet. Likaså berörs inte privata alternativ till den offentliga utbildningen.

I Folkpartiet partiprogram från 1972 skriver Folkpartiet att utbildningspolitiken har följande mål. Utbildningspolitiken skall ge alla individer likvärdiga möjligheter att göra det bästa av sina förutsättningar. De skall också skapa jämlikhet och främja andliga och materiella framsteg.⁹⁰ Detta avsnitt har en klar socialliberal prägel eftersom det hävdar att alla individer har rätt till en jämlik utbildning och skall ha likvärdiga möjligheter till att göra det bästa av sina förutsättningar. Fortfarande berörs inte privata alternativ till den offentliga utbildningen.

I 1982 års partiprogram berörs utbildningen förhållandevis lite. Det första som skrivs är att skolans huvuduppgift är att ge eleverna kunskaper och färdigheter. Först i meningen efter skrivs det att skolan skall fostra eleverna till goda värderingar, kritisktänkande och demokratiska arbetssätt.⁹¹

Friskolor berörs för första gången i 1982 års partiprogram. Folkpartiet skriver att enskilda skolor som lämnar värdefulla bidrag till den pedagogiska och kulturella utvecklingen bör ges stöd från det allmänna.⁹² Friskolorna ges här endast ett existensberättigande om de lämnar ett värdefullt bidrag till skolutvecklingen. Det finns ingen antydning om att friskolor skulle vara något som stärkte den enskildes frihet eller liknande.

Därefter berörs skolfrågor i programmet *En skola för kvalitet och mångfald* 1987. I programmet skrivs det att det är viktigt att komma ihåg att det som är en bra skola för vissa

⁸⁹ FPU, *Nedtecknade tankar om...*, sid. 35.

⁹⁰ Folkpartiets partiprogram 1972, sid. 71.

⁹¹ *Folkpartiets partiprogram 1982*, sid. 55.

⁹² *Folkpartiets partiprogram 1982*, sid. 56.

elever kan vara en dålig skola för andra. Av de anledningen är valfrihet och mångfald viktigt i skolan.⁹³ Senare i programmet berörs konkurrens mellan skolor. Folkpartiet skriver att det inslag av konkurrens som en ökad valfrihet innebär kommer bara att vitalisera systemet.⁹⁴ Här finns det ett tydligt påpekande om vilka fördelar som de förändringar som föreslås av Folkpartiet skulle innebära.

Folkpartiet har senare i programmet ett avsnitt där det påpekas att fördelarna med en offentlig finansierad skola är att den gör sannolikt den viktigaste insatsen för att utjämna klassklyftor i landet. Skolan ger människor livs chanser som de annars inte skulle ha fått och bidrar till rättvisan och friheten i samhället.⁹⁵

Utöver sin funktion som klassutjämnare skriver Folkpartiet att det är en fördel om individerna i skolan kan möta kamrater från andra sociala och religiösa miljöer. Det påpekas också att det finns en risk för att det föreslagna systemet med mycket valfrihet ger en segregation om en etnisk minoritet bestämmer sig för att starta en skola.⁹⁶

För att motverka denna risk skriver Folkpartiet att de har förslag som skall motverka segregation och utslagning. Det viktigaste är att eliminera föräldrarnas betalningsförmåga som faktor som skall påverka val av skola. Folkpartiet skriver också att det föreslagna programmet skall ge möjlighet för den allmänna skolan att bli så bra som föräldrar och elever kräver och önskar.⁹⁷

I denna skrift om skolans framtid framhåller Folkpartiet skolan har en viktig funktion som klassutjämnare och skapare av rättvisa. Här ligger Folkpartiet nära ett socialliberalt synsätt på skolans funktion, den skall skapa rättvisa och ge alla en chans. Dessutom skall inte den enskilde förälderns ekonomi påverka i vilken skola som den kan placera sina barn. En ökning av et nyliberalt synsätt finns dock i de avsnitt som berör individens frihet att sätta sitt barn i en skola efter eget tycke. Staten skall inte kunna tvinga elever att gå i samma skola. Friskolorna

⁹³ *En skola med kvalitet och mångfald*, sid. 2.

⁹⁴ *En skola med kvalitet och mångfald*, sid. 3.

⁹⁵ *En skola med kvalitet och mångfald*, sid. 4.

⁹⁶ *En skola med kvalitet och mångfald*, sid. 4.

⁹⁷ *En skola med kvalitet och mångfald*, sid. 4.

har i detta program framställts som mer acceptabla även om de riskerar att skapa segregation i samhället.

I 1997 års partiprogram berörs friskolor i ett avsnitt. Här skriver Folkpartiet att offentliga skolor skall vara helt avgiftsfria men att enskilda skolor som har en speciell pedagogiskprofil skall ha rätt att ta ut begränsade avgifter.⁹⁸ Här finns det en tendens mot lite mer nyliberala tankegångar i Folkpartiets program. Genom att Folkpartiet tillåter avgifter i vissa skolor, om än begränsade avgifter, så kommer vissa elever att uteslutas eftersom deras föräldrar inte skulle klara av kostnaden. Folkpartiet ger sitt medgivande till att den enskilde förälderns ekonomi skall få påverka valet av skola.

Senare i programmet finns det ett avsnitt om den offentliga servicen som också har betydelse för skolan. Folkpartiet skriver att minoritetsgrupper skall få möjlighet att bygga upp egna institutioner och strukturer. Det skall vara tillåtet med företag, skolor och sjukhem som grundar sig på etnisk tillhörighet.⁹⁹ I detta avsnitt finns dock inte något påpekande av riskerna med segregation som kan uppstå som en följd av ökad valfrihet.

Följande tendenser kan utläsas i detta avsnitt. Konstant är att Folkpartiet säger sig sträva efter att främja individens valfrihet. De tilltagande tendenserna är att Folkpartiet oroar sig mindre för den etniska, social och religiösa segregationen som friskolor kan innebära allt eftersom de blir mer tillåtande till friskolor som fenomen.

⁹⁸ *Frihet att växa liberala idéer i möjligheternas tid*, sid. 4.

⁹⁹ *Frihet att växa liberala idéer i möjligheternas tid*, sid. 8.

Sammanfattande diskussion

Nedan kommer frågeställningarna att diskuteras separat. Svaren på frågorna kommer att redovisats nedan samtidigt kommer paralleller med senare program i samma kategori att diskuteras och analyseras. Slutligen följer ett avsnitt där övergripande trender i alla program diskuteras.

Frihetsbegreppet i Folkpartiets partiprogram och förändringen

Inledningen av de olika partiprogrammen innehåller vissa olikheter i vilken frihet de betonar. 1972 års partiprogram inleds med en deklARATION att de individuella rättigheterna inte får inskränkas för det allmännas krav. I 1982 års partiprogram står det att frihet inte får bli ett privilegium för fåtalet utan att friheten måste förenas med krav på social och ekonomisk rättvisa. Det sista partiprogrammet från 1997 har sammanställt tre pelare som det liberala samhällsbygget vilar på, andlig frihet, materiell frihet och solidaritet.

I det första partiprogrammet förklaras det tydligt att den skyddade sfärens frihet har företräde före de andra friheterna. Detta blir tydligt i påståendet att individens frihet har företräde före det gemensamma. Det finns alltså en skyddad sfär med friheter som det allmänna inte får göra intrång på. I de två senare partiprogrammen har den målförverkligande friheten mer utrymme än den skyddade sfärens frihet. Detta blir intressant i förhållande till hur den allmänna debatten påstår att den politiska dagordningen har klivit från vänster till höger. Möjligen kan förklaringen ligga i de tendenser som Kristina Boréus beskriver i *Högervåg*, d.v.s. att i början av 80-talet börjar de borgerliga partierna att erövra det politiska språket. I debatten förändra betydelsen av politiskt värdeord såsom frihet.¹⁰⁰

1972 års partiprogram fortsätter senare med att förtydliga att friheten inte bara kan bestå av formella rättigheter utan också reella friheter. Detta resonemang upprepas senare i 1982 års partiprogram där Folkpartiet skriver att för den som lever under svåra omständigheter ter sig friheten som en illusion. Något motsvarande stycke saknas i 1997 års partiprogram men det finns en tydlig tendens att frihet för Folkpartiet är mer än formella rättigheter.

¹⁰⁰ Boréus, op. cit., sid.31-32.

I samtliga partiprogram finns det också ett uttryck för krav på medbestämmande frihet. I 1972 års partiprogram behandlas den medbestämmande friheten på ett oproblematiskt vis. Folkpartiet kopplar ihop medbestämmande frihet med marknadsekonomi. Folkpartiet beskriver att det är bara i en decentraliserad ekonomi som individen fritt kan välja arbete och konsumtion. Denna tanke fortsätter i 1982 års partiprogram där Folkpartiet hävdar att det är endast i ett marknadsekonomiskt system som den politiska demokratin och den personliga friheten kan samexistera. Det är nödvändigt för ett demokratiskt samhälle att individen kan byta arbetsgivare, det är inte önskvärt att staten eller facket är ensam arbetsgivare inom ett visst område. 1997 nöjer sig Folkpartiet med att konstatera att markera att den andliga friheten, friheten att tycka och tänka som efter individen egen vilja, är en av pelarna i det liberala samhällsbygget. Marknadsekonomi kopplas också ihop med friheten att kunna själv välja sysselsättning och konsumtionsmönster i partiprogrammet. Det är tydligt att alla partiprogrammen inte kan förutsätta en politisk frihet utan ett marknadsekonomiskt system.

I Gölstams fjärde tes beskrivs det att skillnaden mellan liberaler och socialister är synen på den privata egendomen.¹⁰¹ Nu har det inte funnits några belegg för att placera in folkpartiet som ett socialistiskt parti men den liberala kopplingen är tydlig. Folkpartiet förknippar demokrati med äganderätt, den privata äganderätten är trots en central pelare i det marknadsekonomiska tänkandet.

Holmbergs beskrivning av Folkpartiet som dels ett parti med en radikal demokratisk strävan finns uttryckt i ovan nämnda avsnitt.¹⁰² Folkpartiet betonar vikten av att individen har flera arbetsgivare att välja i mellan av den anledningen att det stärker demokratin. Den personliga friheten kan enligt folkpartiet existera i en decentraliserad ekonomi. Holberg beskrivning av att Folkpartiet värnar om individens rätt mot de stora organisationerna finns också uttryckt här.¹⁰³ Uttrycket för detta är Folkpartiets protest mot att staten eller facket blir ensam arbetsgivare inom en viss sektor.

Senare i ett avsnitt om marknadsekonomin fortsätter 1972 års partiprogram med att förtydliga vikten av en socialtstyrd tillväxt annars riskerar viktiga välfärdsmål att äventyras. I 1982 års

¹⁰¹ Gölstam, op. cit., sid. 307.

¹⁰² Holmberg, op. cit., sid.276-277.

¹⁰³ Holmberg, op. cit., sid.276-277.

partiprogram betonas att friheten urholkas om det finns för stora sociala och ekonomiska klyftor i samhället.

Överlag ger samtliga partiprogram uttryck för ungefär samma värdering av friheten, det är den målförverkligande friheten som premieras men de övriga friheterna finns också representerade. De skillnader som finns är få till antalet och om betydelsen av dem är av någon större betydelse är svårt att säga. Det är mycket möjligt att det bara rör sig om att olika avsnitt har motiverat olika ordval. Antagligen är det inte bara en fråga om vilka ord Folkpartiet har föredragit att använda sig av utan det rör sig om en förändring. Förändringen kanske inte ligger i partiets ideologi utan i vilka Folkpartiet har haft för avsikt att tilltala med sitt partiprogram. Boréus hävdar i *Högervåg* att det är de borgerliga partierna som erövrar den politiska arenans språk i början av 1980-talet och det kanske bara är ett utslag av detta som förekommer i Folkpartiets partiprogram.¹⁰⁴

Gölstams andra tes har också vissa kopplingar till detta avsnitt. Gölstam skriver att det är den skyddade sfärens frihet som betonas av liberala medan demokratiska socialister betonar medbestämmande friheten.¹⁰⁵ I avsnittet ovan kopplar folkpartiet samman den medbestämmande friheten med marknadsekonomin. Marknadsekonomin har till viss del en koppling med den skyddade sfärens frihet. Den skyddade sfärens frihet hävdar individens rätt att spendera sina tillgångar efter eget huvud och detta krävs för en fungerande marknadsekonomi. Folkpartiet kopplar därför till viss del samman den skyddade sfärens frihet och medbestämmande friheten.

Frihetsbegreppet i Folkpartiets näringslivsprogram och förändringen

Framtill partiprogrammet 1972 förs följande diskussion inom partiet. Inom FPU hävdas det att progressiv beskattning är bra eftersom den bidrar till ökad jämlikhet i samhället. Likaså hävdar FPU att den offentliga servicen i huvudsak bör fördelas efter behov. Trots att FPU talar för en avgiftsfinansiering av den offentliga servicen så avvisas det i de flesta fall med hänsyn till sociala eller praktiska skäl. Det frihetsbegrepp som används är snarare den målförverkligande friheten än den skyddade sfärens frihet.

¹⁰⁴ Boréus, op. cit., sid.31-32.

¹⁰⁵ Gölstam, op. cit., sid. 297.

Moderpartiet släpper ett program som heter *Trygghet i utveckling* bara året efter. Här deklaras det att det finns en motvilja till att politiker skall få inflytande i hur den privata konsumtionen spenderas.

Anledningen till denna motvilja har flera orsaker. Dels menar Folkpartiet att rent principiellt bör inte politiker ha inflytande i vad vanligt folk lägger sina pengar på. Utöver detta varnar Folkpartiet för risken att ett för stort statligt inflytande kan komma att koncentrera makten i statens händer. Folkpartiet använder sig av fler skäl än de som ryms under den skyddade sfärens frihet. I slutändan av samma program berörs det att det är en viktig del av en socialliberal samhällssyn att det inte finns för stora sociala eller ekonomiska klyftor.

Dessa två texter var publicerade vid ungefär samma tidpunkt, det skiljer bara ett år emellan dem. Trots detta finns det en stor skillnad i hur de olika delarna av partiet anser att samhället bör vara. Troligen är detta ett utslag av att det är olika generationer med olika åsikter inom de två delarna av partiet.

Holmbergs text har två avsnitt som kan relateras till detta avsnitt. Dels beskriver Holmberg Folkpartiets som ett parti som värnar om skyddet för individen mot de stora organisationerna.¹⁰⁶ Folkpartiet har i hela sin historia varnat för att statens makt kan bli för stor och här finns ett uttryck för detta.¹⁰⁷ Det andra avsnittet av Holmberg som kan relateras är när Holmberg skriver att Folkpartiet hade en ganska oproblematiserad förhållning till den offentliga sektorns expansion under 60-70-talet.¹⁰⁸ Avsnittet från *Trygghet i utveckling* har en ganska negativ inställning till den offentliga sektorn. Den offentliga sektorn tvingar folket att lägga pengar på saker som de själva inte har bestämt och dessutom så riskerar den att få för mycket makt över samhället om den inte hålls till vissa ramar. Den offentliga sektorn beskrivs som ett potentiellt problem men trots detta så betonar Folkpartiet i slutet av samma program att ekonomisk utjämning är en viktig del av en socialliberal samhällssyn.

¹⁰⁶ Holmberg, op. cit., sid. 276-277.

¹⁰⁷ Ibid., sid. 277.

¹⁰⁸ Ibid., sid. 277.

Efter detta finns det två huvudsakliga diskussionslinjer som återkommer i materialet. Den ena är diskussionen kring marknadsekonomin som fenomen den andra linjen följer frågor kring beskattningen.

Diskussionen kring marknadsekonomin som fenomen berörs på ett flertal tillfällen över åren. I 1972 års partiprogram diskuteras marknadsekonomin. Det betonas att marknadsekonomin är bra men inte perfekt, den måste regleras så att den inte för med sig socialt elände och miljöförstöring. Ett intressant påstående som finns i 1972 års partiprogram är att Folkpartiet ansåg att enskilt såväl som kollektivt ägande kan ses som en förvaltning av gemensamma tillgångar och förpliktar till socialt ansvar.

Förutom att ge utslag för en socialliberal samhällssyn så menar Folkpartiet att enskild näringsverksamhet förpliktar till socialt ansvar. Tyvärr berörs inte vad detta ansvar var för något, var det bara att arbetsgivarna skall se till att ingen far illa på platsen eller menas det att företagen skall se till att så många som möjligt får arbete. Oavsett vad som menades så är det intressant att Folkpartiet en gång i tiden menade att det innebar ett socialt ansvar att vara företagare.

Marknadsekonomin som fenomen omnämns igen i *Rädda jobben* från 1982. Här varnas återigen för risken att en okontrollerad marknadsekonomi kommer att innebära att makt koncentreras, miljön förstörs och ekonomiska klyftor uppstår.

Senare i *En liberal konsumentpolitik* 1990 fortsätter Folkpartiet att diskutera marknadsekonomin som fenomen. Folkpartiets fortsätter att motivera att marknaden måste regleras men att detta sker bäst genom välinformerade och kunniga konsumenter. Folkpartiet kräver dock att det skall finnas skyddsregler som kontrollerar så att företagare inte utnyttjar sitt övertag emot konsumenterna. Marknadsekonomin behandlas återigen i 1997 års partiprogram. Återigen hävdas behovet av att marknaden måste regleras för att samhället skall vara rättvist.

Över hela den undersökta tiden hävdar Folkpartiet att marknadsekonomin garanterar folket frihet men att den måste kompletteras med regleringar. Sker inte detta kommer de marknadsekonomiska mekanismerna leda till alltmöjligt elände för gemene man.

Gölstams tredje tes står det att socialliberaler anammar fördelningsprincipen att resurser skall tilldelas efter prestation men att ekonomisk jämlikhet är önskvärd.¹⁰⁹ I detta avseende stämmer Folkpartiets åsikter överens med påståendet som finns i Gölstams tredje tes. Folkpartiet har vissa socialliberala drag som består under hela undersökningsperioden.

Skatter berörs på ett flertal platser i Folkpartiets olika program. I 1972 års partiprogram skriver Folkpartiet att skatter inte bara har den självklara uppgiften att ta upp tillräckliga intäkter åt stat och kommun. Skatterna har som syfte att utjämna skillnader i inkomst och förmögenhet. I 1982 års partiprogram bör skatterna utjämna skillnader i inkomst och förmögenhet men det huvudsakliga syftet är att ge staten inkomster. I båda fall är det skatt efter bärkraft som är den ledande principen. Skillnaden mellan dessa två påståenden har och göra med syftningen på vad skatterna har för syfte, 1972 är betonas vikten av att utjämna ekonomiska skillnader men 1982 är det önskvärt.

Jämförs Folkpartiets tankar kring beskattningen med Gölstams tredje tes blir det tydligt att Folkpartiet var till viss del längre till vänster än det som beskrivs som utmärkande för den tredje tesen. I Gölstams tredje tes står det att socialliberaler ser ekonomisk utjämning som önskvärd men att resurser måste fördelas efter prestation.¹¹⁰ Folkpartiet skriver 1972 att syftet med beskattningen är att jämna ut inkomster medan 1982 så är det önskvärt. 1982 års partiprogram ligger närmare det påstående som läggs fram i Gölstams tredje tes.

Huruvida skatterna är skadliga för ekonomin berörs vid några tillfällen. 1972 varnar Folkpartiet för att en stark progressivitet i skattesystemet bland mellanklassen gör det olönsamt att arbeta. Detta är något som bör undvikas, men i övrigt nämns inga skadeverkningar av för höga skatter. 1982 finns det fortfarande stöd för progressiv beskattning.

1987 släpps programmet *Ökat välstånd genom sänkta marginalskatter*. Här föreslår Folkpartiet att skatterna skall sänkas för att ge större handlingsutrymme åt privata initiativ. Genom detta blir skatteinkomsterna totalt sett högre och skulle göra det möjligt för ett ännu

¹⁰⁹ Gölstam, op. cit., sid. 307.

¹¹⁰ Ibid, sid. 307.

kraftigare reformarbete. En av de viktigaste reformerna är att minska progressiviteten i skattesystemet.

Senare i 1997 års partiprogram skriver Folkpartiet att dagens svenska skattetryck inte är förenligt med en dynamisk och växande ekonomi. De försätter med att skriva att det gäller att sänka de skatter som är mest skadliga för ekonomin. Genom låga skatter skall det mildra effekterna för barnfamiljer och göra det möjligt för låginkomsttagare att leva på sin egen lön.

Skattepolitiken är den del av näringslivspolitikerna som visar den största förändringen. Från att förespråka progressiv beskattning av sociala skäl till att påpeka att ekonomin skulle må bättre av mindre progressivitet för att slutligen tala om att skatterna är rent skadliga för ekonomin. Förändringen är nästan total, den är tydligast 1997 men redan 1987 finns den antydningar i materialet. Redan 1987 har utjämnningen av sociala skillnader blivit underordnat ekonomin. Välfärden behandlas mer som en lyx än ett centralt mål.

Holmberg beskriver att Folkpartiet började mot slutet av 70-talet och början av 80-talet få en mer kritisk hållning till hur långt statens reformarbete får gå.¹¹¹ I detta avsnitt av Folkpartiets program så verkar de negativa attityderna mot välfärdsstaten först dyka upp mot slutet av 80-talet. Det bör också tilläggas att negativa attityder till den offentliga sektorns expansion fanns redan i *Trygghet i utveckling*. När Hinfors beskriver Folkpartiets familjepolitik hävdar han att Folkpartiet låter sin familjepolitik överskuggas av partisamarbetet 1988.¹¹² De olika skrifterna ger en lite olika bild om hur Folkpartiet har utvecklats. Det är först 1987 som Folkpartiet till en viss del uttrycker att ekonomisk utjämnning är underordnat en välfungerande ekonomi. Båda texter ger en bild av ett Folkparti som blir mer nyliberalt mot slutet av 80-talet. Materialet verkar stämma överens med detta även om det är svårt att inom ramen för denna uppsats kartlägga exakt när och varför denna förändring sker.

I skattepolitiken finns följande förändring av frihetsbegreppet att utläsa. Från att ha beskrivit skatternas syfte som utjämnande och därför närmare ett målförverkligande frihetsbegrepp till att se skatterna som en fara något som inkräktar på individens frihet. Frågorna kring be-

¹¹¹ Holmberg, op. cit., sid. 277.

¹¹² Hinfors, op. cit., sid. 236.

skattningen rör egentligen mest Folkpartiets syn på jämlikhet snarare än deras syn på vad frihet är, men det har vissa beröringspunkter.

Frihetsbegreppet i Folkpartiets utbildningspolitiksprogram

Det finns två huvudsakliga linjer i Folkpartiets program om utbildningspolitik. Det ena rör friskolor och det andra rör avgiftsfinansiering av vissa skolor. De båda linjerna hör ihop med varandra och av den anledningen börjar jag med synen på friskolor.

Innan 1982 års partiprogram nämns inte enskilda skolor. Det betonas endast att eleverna skall ha stor valfrihet inom de ramar som finns. I 1982 års partiprogram får friskolorna endast stöd om de kan lämna värdefulla bidrag till den pedagogiska utvecklingen. I programmet *En skola för kvalitet och mångfald* från 1987 är Folkpartiet mer tillåtande till friskolor men varnar för att det finns en segregationsrisk. Skolan beröms som en utjämnare av klasskillnader och en miljö där eleven bör kunna möta andra med en annan bakgrund. I 1997 års program är Folkpartiet tillåtande till etniskt segregerade skolor, det ligger i vissa grupper frihet att öppna skolor, sjukhem och andra institutioner baserade på en etnisk grupp.

Föreändringen av synen på friskolorna kan jämföras med Drangels beskrivning av Folkpartiets jämställdhets politik. Drangel beskriver att Folkpartiet hade en intern konflikt kring vilken position som skulle föras i jämställdhetsdebatten, konflikten låg mellan de som ansåg att staten inte skulle lägga sig i individerna privatliv och de som ansåg att staten skulle se till så att alla människor fick möjlighet att vara lika fria.¹¹³ Enligt min egen tolkning kan detta ses som en kamp mellan om den skyddade sfären eller om den målförverkligande friheten skall ha tolkningsföreträde. Samma konflikt kan kanske ha förekommit här, om så har varit fallet ligger visserligen utanför denna undersökning. Är detta fallet visar det på hur det kan ha skett en ändring inom Folkpartiet om vilken frihet som har tolkningsföreträde. I vilket fall som så är detta inte möjligt att belägga i denna uppsats men har ändå en viss vikt fören förståelse för hur tolkningen frihetsbegreppet har ändrats sig i Folkpartiet.

Den andra diskussionstråden är angående avgiftsfinansiering av skolor. I *En skola för kvalitet och mångfald* värjer sig Folkpartiet emot avgifter på utbildning eftersom detta är den största segregationsfaktorn. I 1997 års partiprogram kan Folkpartiet acceptera att skolor tar ut

¹¹³ Drangel, op. cit., sid. 413.

begränsade avgifter. Folkpartiet har brutit med den tidigare idén att skolan skall vara gratis för alla. Visserligen är det endast begränsade avgifter som skall vara tillåtna men även den lägsta avgiften kan utesluta vissa människor.

Frihetsbegreppet ändas inte nämnvärt i detta avsnitt men det finns vissa faktorer som bör påpekas. Innebörden av frihet ändras eftersom Folkpartiet tillåter att etniska och religiösa grupper skall få segregera sig inom ramen för skolsystemet. Hur denna förändring passar ihop med de tre typer av frihet som uppsatsen har för avsikt att undersöka är osäkert. Trots allt bör det ses som ett uttryck för den skyddade sfärens frihet att individerna får segregeras sig från varandra. Men det är svårt att få detta fenomen att passa in de tre typerna av frihet.

Hela tiden syftar utbildningen till att förverkliga individens potential, oberoende av social tillhörighet. Utbildningens funktion hör klart samman med den målförverkligande friheten. Att Folkpartiet blir mer tillåtande till avgiftsfinansiering kan ses som ett uttryck för den skyddade sfärens frihet, Folkpartiet vill göra det tillåtet för individen i högre grad att spendera sina tillgångar efter eget huvud.

I Gölstams åttonde tes omnämns skillnaden mellan Mill och Hayeks syn på människans förmåga till solidaritet och gott moraliskt beteende. Mill har en mycket mer positiv syn på människan än vad Hayek har.¹¹⁴ I detta avseende så stämmer Folkpartiets tankar om utbildningens mål och anledningen till att alla skall få ta del av den närmare Mill än Hayek. Då Mill traditionellt räknas till de socialliberala tänkarna blir det tydligt att Folkpartiets människosyn är närmare socialliberalismen än någon annan tolkning av liberalismen.

Trender och tendenser i programmen

Följande tendenser kan utläsas i Folkpartiets program. Frihetsbegreppet i partiprogrammet kommer med tiden att betona den målförverkligande friheten framför den skyddande sfärens frihet. Tendensen i de andra områdena är snarare att gå ifrån den målförverkligande friheten till den skyddande sfärens frihet.

I programmen om näringslivspolitik betonar Folkpartiet allt eftersom tiden går att ekonomins effektivitet har större betydelse än den sociala utjämningen. Den sociala utjämningen kan ses

¹¹⁴ Gölstam, op. cit., sid. 327.

som ett uttryck för en mer målförverkligande frihet. Eftersom det handlar om att ge alla resurser för att kunna förverkliga sina egna mål. Medan minskande av progressiviteten i skattesystemet gör att alla får mer av sina tillgångar över att spendera efter eget huvud. Rent praktiskt kan detta innebära att individen får köpa sin egen välfärd och oavsett om det ger den enskilde individen mer eller mindre tillgångar så gör det att de skyddade sfärens frihet stärks.

I de utbildningspolitiska programmen stärks också den skyddade sfärens frihet genom att eftersom tiden går blir Folkpartiet mer tillåtande vad det gäller att individen kan spendera sina resurser efter eget huvud. Genom att tillåta att det finns etniskt och religiöst segregerade skolor och tillåtande av avgiftsfinansiering har Folkpartiet gjort en skiftning från den målförverkligande friheten till den skyddade sfärens frihet.

Hur pass väl stämmer resultatet av denna uppsats med den beskrivning av den ideologiska utvecklingen som beskrivs i uppsatsens inledning. Bäck och Möller stämmer till viss del in på denna beskrivning. De skildrar ett folkparti som går till vänster med 68-vågen för att i början av 80-talet bli mer marknadsliberalt för att ta ett steg tillbaka till socialliberalismen under slutet av 1980-talet. Slutligen blir Folkpartiet mer marknadsliberalt i slutet på 90-talet.

Riktigt så enkelt kan inte förändringarna i Folkpartiets åsikter beskrivas. Folkpartiet är kritiskt till staten inblandning i den enskildes ekonomi i slutet av 60-talet. Därefter kommer tankarna kring friheten att cirkulera kring den målförverkligande friheten. Den ideologiska förskjutning åt höger som förekommer tar främst sitt uttryck i att Folkpartiet blir mer tillåtande till friskolor och att progressivitet i skattesystemet ses allt mer som en börda snarare än något nyttigt. Det finns alltså en skillnad i argumentationen kring vad frihet är och hur den praktiskt skall förverkligas.

Fortsätter dessa tendenser finns det belägg för att Folkpartiet har skiftat sin politik åt höger. De förändringar som har skett är dock inte särskilt dramatiska, med undantag för skattepolitiken och synen på friskolor. Av de tendenser som syns i debatten efter undersökningsperioden verkar det som om Folkpartiet fortsätter att dra sig närmare höger kanten i politiken.

Käll- och litteratur förteckning

Litteratur förteckning

- Bergström, G, Boréus, K, *Textens mening och makt- metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Studentlitteratur, Lund, 2005.
- Boréus, Kristina, *Högervåg Nyliberalismen och kampen om språket i svensk offentlig debatt 1969-1989*, Tiden, Stockholm, 1994.
- Bäck, Mats, Möller, Tommy, *Partier och organisationer*, Nordstedts juridik, Stockholm, 2003.
- Drangel, Louise, Folkpartiet och jämställdhetsfrågan i *Liberal ideologi och politik*, Folk och samhälle, Stockholm 1984.
- Friedman, Milton, *Capitalism and freedom*, University of Chicago Press, Chicago, 1982.
- Gölstam, Algot, *Frihet, jämlikhet, demokrati*, Almqvist & Wiksell, Uppsala 1995.
- Hinfors, Jonas, *Familjepolitik*, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1992.
- Holmberg, Håkan, Demokratins nya problem i *Liberal ideologi och politik*, Folk och samhälle, Stockholm 1984.
- Liedman, Sven Eric, *Från Platon till kriget mot terrorismen*, Albert Bonniers förlag, Stockholm, 2005.
- Locke, John, *Andra avhandlingen om styrelseskicket*, Daidalos, Göteborg, 1998.
- Mill, John Stuart, *Om friheten*, Stockholm, Natur och kultur, 1995.
- Nozick, Robert, *Anarki, stat och utopi*, Timbro, Stockholm, 2001.
- Rawls, John, *En teori om rättvisa*, Daidalos, Göteborg, 1999.
- Smith, Adam, *Den osynliga handen*, Ratio, Stockholm, 1994.

Källförteckning

Tryckta källor

Riksdagsarkivet

- En liberal konsumentpolitik, Stockholm, 1990.
- En skola med kvalitet och mångfald, Stockholm, 1987.
- Folkpartiets partiprogram 1972, Stockholm, 1972.
- Folkpartiets partiprogram 1982, Stockholm, 1982.
- Frihet att växa liberala idéer i möjligheternas tid, Stockholm, 1997.
- Monopol eller mångfald, Stockholm, 1987.
- Nedtecknade tankar om hur väsentliga samhällsproblem bör lösas enligt de värderingar som omfattas av den liberala ungdomsrörelsen , diskuterade och antagna vid FPU:s kongress sommaren 1967, Stockholm 1967.
- Trygghet i utveckling, Rädda jobben, Stockholm, 1968.
- Valfrihet inom sjukvården, Stockholm, 1987.
- Ökat välstånd genom sänkta marginalskatter, Stockholm, 1987.